

NEJOHROŽENĚJŠÍ OBYVATELÉ JIHOMORAVSKÉHO LUHU

Lukáš Čížek, Petr Zábranský

Přírodu máme všichni rádi a chceme ji chránit, její ochuzování vnímáme jako závažný problém. Občas se dozvíme, že ze světa zmizel ten či onen rostlinný či živočišný druh, média povinně lkají nad kácením tropických pralesů. Zvěsti o ničení přírody netěší nikoho, jenže zprávy z odlehklých koutů světa v nás vyvolávají mylný dojem, že jde o problém, s nímž můžeme těžko něco dělat, a vlastně se nás příliš netýká.

K rychlému ochuzování přírodního bohatství ale dochází i u nás. Jen za poslední století zmizely z území naší republiky řádově tisíce druhů živočichů, především hmyzu. Překvapivě rychlé ochuzování rozmanitosti naší přírody se zatím nepodařilo zastavit, a bohužel ani významněji zpomalit. Mohli bychom se pozastavovat nad nízkou efektivitou státní ochrany přírody, jenže uchování přírodního bohatství naší země zdaleka nezávisí jen na ní. Osudy mnoha druhů rostlin a živočichů drží v rukou jiné profesní skupiny, velmi často právě lesníci.

Snad nejvíce to platí v lužních lesích nejjihnější Moravy, které nejsou jako celek součástí žádného chráněného území, přestože v rámci České republiky i západní a střední Evropy tvoří unikátní, biologicky mimořádně bohatý prostor.

Citlivá správa luhů nejjihnější Moravy je klíčová pro zachování přírodní rozmanitosti naší země. V tomto článku se pokusíme blíže představit alespoň několik neohroženějších zástupců zdejší jedinečné fauny.

Obyvatelé starých stromů

Lužní lesy v okolí dolních toků Dyje a Moravy jsou významné množstvím dochovaných přestárlých stromů. Tolik starých veliká-

nů nenajdeme již nikde u nás ani jinde ve střední Evropě. Díky tomu se zde udrželo množství tvorů, kteří staré stromy k životu nezbytně potřebují. Na mohutných starých stromech závisí tisíce nejrůznějších organismů, od mechů a lišejníků, přes houby, hmyz až po netopýry a ptáky.

Jedním z nich je krasec *Eurythyrea quercus* (obr. 1), jeden z nejkrásnějších a také nejvzácnějších evropských brouků. Patří bohužel k vymírajícím druhům, protože k vývoji vyžaduje vysluněné, odumřelé dřevo velmi silných dubů, jaké poskytují stromy až ve stáří několika stovek let. Dubů s vhodným dřevem nikdy není mnoho a v lužních lesích nejjihnější Moravy dlouhodobě a bez náhrady ubývají – populace tohoto nádherného brouka tak v posledních dvaceti letech zřetelně slábnou. Pomoci mu lze neodkladným prosvětlením porostů, v nichž velmi staré duby ještě stojí. Nezbytné je též přistoupit alespoň místy k takovým způsobům lesního hospodaření, jaké by umožňovaly pěstovat stromy náležitých dimenzí. Ještě pár let váhání a osud tohoto krásného brouka na jižní Moravě může být zpečetěn. Že nejde o plané strašení, ukazuje příbuzný krasec *Eurythyrea austriaca*, jehož larvy se vyvíjí v mohutných, starých jedlích. Ještě v polovině minulého století žil například u Nižboru a v západních Čechách, dnes je

u nás, stejně jako v Německu a v Rakousku, řazen mezi vyhynulé druhy.

Dalším kriticky ohroženým tvorem vázaným na mrtvé vysluněné dřevo je krasec *Acmaeodera degener*. I jeho nároky jsou velmi specifické – larva se vyvíjí v silných vrcholových větvích staletých dubů, dospělý brouk sedává na květech, nejraději na kopretinách. A protože nerad létá daleko od rodného stromu, žije jen tam, kde prastaré duby a kopretiny rostou vedle sebe. Je tedy typickým reprezentantem fauny řídkých pastevních lesů. Lesník a entomolog Bedřich Kunovský vzpomínal, že v polovině minulého století se v okolí Janova hradu nedaleko Lednice úbory kopretin těmito krasci doslova černaly. Další pamětníci tohoto brouka znají jako běžného obyvatele Kančí obory. Dnes na Moravě *Acmaeodera degener* přežívá pouze v okolí Pohanska a na izolovaném místě v Bořím lese. Tento brouk vymírá v celé střední Evropě, například v Rakousku nebyl nalezen už čtyřicet let (obr. 2).

Příkladem mimořádně úzké specializace jsou tvorové vázaní na mravence lužního (*Liometopum microcephalum*). Ten si staví hnízda v mohutných starých stromech a sám je kriticky ohrožený úbytkem vhodných stromů. Na tohoto mravence jsou specializovány hned dva druhy kutilek rodu *Tracheliodes* (obr. 3). Jde o dravé příbuzné včel, které místo medu

Obr. 1: Krasec *Eurythyrea quercus*. Foto: Nikola Rahmč

Obr. 2: Krasec *Acmaeodera degener*. Foto: Jiří Klváček

Obr. 3: Kutilka *Tracheliodes varus* vybírá svou oběť mezi mravenci lužními. Foto: Jiří Klváček

Obr. 4: Kozlíček jilmový *Saperda punctata*.

Foto: Jiří Klváček

nosí larvám do hnízda právě mravence lužní. Pouze na stromech obývaných tímto mravencem žije také pavouk skálovka pospolitá (*Micaria sociabilis*). Mravenec lužní je tak ukázkou toho, že dopustíme-li vymizení i jediného nenápadného tvora, spolu s ním nenávratně zmizí celá plejáda organismů, které na něm existenčně závisí.

Jilmoví specialisté

Mezi našimi listnatými dřevinami hostí jilmy, hned po dubech, nejbohatší spektrum specializovaného xylofágního hmyzu. A lužní lesy jihu Moravy jsou u nás posledním místem, kde je zatím jilmů dostatek, a tak tu přežívá většina druhů na ně striktně vázaných. Jenže jilmů kvůli grafioze ubývá a výhledy jilmových specialistů nejsou růžové. Nejhuře postiženy jsou druhy vázané na staré, osluněné stromy. Je proto třeba začít jilm v luzích aktivně podporovat, vysazovat solitérní jilmy na loukách a také uvolňovat jilmy v lesních okrajích. Pokud zachováme dostatek jilmů, zachráníme některé z našich nejkrásnějších brouků, jak dokazuje například krasec *Anthaxia senicula* (známější jako *A. deaurata*) nebo kozlíček jilmový (*Saperda punctata*) (obr. 4).

Jediný mohutný jilm hostí desítky ohrožených druhů hmyzu.

Foto: Lukáš Čížek

Obr. 5: Střevlík lužní *Carabus clathratus*.

Foto: Jan Cempírek

Obyvatelé řídkých lesů

Málokdy máme přesnější informace o tom, jak konkrétní druhy hmyzu mizejí. V případě obory Soutok ale máme alespoň pár údajů o ubývání jasoně dymnivkového. Jde o chráněného motýla, typického obyvatele řídkých lesů, který nedávno zcela vyhynul v Čechách. Na Moravě přežívá pár populací, ta na Soutoku vymírá. Břeclavský entomolog Mladen Kaděra tři lokality jasoně v této oboře sledoval mnoho let. Jedna byla začátkem 90. let zničena výsadbou borovic, druhá vzala za své o desetiletí později při plošné přípravě půdy. Loňské sčítání jasonů na Soutoku ukázalo přítomnost pouhých několika jedinců. Na rozdíl od většiny ptáků nebo savců početní stavy hmyzích populací často mezi roky silně kolísají, a proto musí mít tisíce jedinců, aby byly životaschopné. Bývalý polesný ze Soutoku a známý entomolog Engelbert Hepner přitom vzpomínal, že v 60. letech na loukách na Soutoku létalo jasonů, jako když sněží.

Příkladem druhu, pro který už možná nic udělat nestihneme, je střevlík lužní (*Carabus clathratus*) (obr. 5). Ve 30. letech minulého století vymřel v Polabí, na Moravě býval ještě v 80. letech hojný v luzích na dně dnešních Novomlýnských nádrží. Po jejich napuštění prakticky zmizel, téměř nepostižitelné zbytkové populace dožívají kolem Dyje pod přehradami. Žije na silně podmáčených loukách a v rákosinách, brouci ale přezimují v trouchu. Střevlík lužní tedy k životu potřebuje biotop, který není ani zapojeným lesem ani mokrou loukou a přitom je obojím zároveň. Nejbohatší lokalitou tohoto druhu na sousedním Slovensku je přírodní rezervace Júrský Šúr, kousek řídkého podmáčeného lesa nedaleko Bratislavy.

Uvedení živočichové jsou příklady druhů, které tu s námi žijí tisíce let. Proměny krajiny, spojené se změnami jejího obhospodařování v posledních dvou staletích, tyto tvory zatlačily na jedno nebo několik málo posledních míst v České republice. Ale i zde se jejich životní podmínky zhoršují a bez naší pomoci tu nepřežijí. Chceme-li dát těmto tvorům šanci, musíme jed-

nat rychle. Pro některé z nich je za pět minut dvanáct, jiným dvanáctá právě odbíjí, na záchranu dalších už je bohužel nejspíš pozdě. Nemá smysl plakat nad rozlitym mlékem, ale je třeba udělat vše, co je v našich silách, abychom pomohli alespoň těm, jimž ještě pomoci můžeme.

K tomu je třeba si uvědomit, že starých stromů je mnoho různých forem, záleží na druhu dřeviny, hniloby, stáří a vlhkosti trouchu, typu a kvalitě dutiny. Téměř každý starý strom je díky kombinaci nejrůznějších faktorů unikát, obývaný vždy jiným spektrem specializovaných organismů. Hmyz bývá velmi náročný a konzervativní. Zničíme-li jeho stanoviště, nedokáže žít jinde a jinak. I přechodný nedostatek vhodných stromů způsobí, že z původně neuvěřitelně bohatého spektra hmyzích obyvatel přežije jen chudý zbytek. Chceme-li zachovat druhové bohatství organismů vázaných na naše lesy, musíme přijmout fakt, že ne všem lesním tvorům vyhovují porosty jako z lesnické učebnice. Že dřevo, které někde „zbytečně“ trouchnívá, a mohutný dutý strom mohou být v mnoha ohledech cennější než vysokokmenný zapojený porost plný těch nejlepších výběrových sortimentů.

Zde možná čtenáře napadne: „A kdo to zaplatí?“ Jednak doufáme, že co nejdříve vzniknou finanční nástroje podporující biologicky šetrné lesní hospodaření, jednak se zde pro státní podnik Lesy ČR naskytá skvělá příležitost ukázat, že to s ochranou biologické rozmanitosti a s celospolečenskou odpovědností myslí vážně. Jen v loňském roce Lesy ČR investovaly do „ochrany přírody, rozvoje systémů turistických stezek a správy vodních toků“ přes 300 milionů korun. Podobnou investici plánují i v tomto roce. Zlomek této obrovské částky, pokud by byl využit efektivně, by v lesním závodě Židlochovice mohl zásadním způsobem přispět k ochraně uvedených a mnoha dalších druhů. Snad se tak brzy stane, jde přece o nejhroženější obyvatele biologicky nejvzácnějších lesů, které státní podnik spravuje.

Autoři děkují M. Kaděrovi a V. Kubáňovi za cenné podněty a údaje; text vznikl s podporou projektů MŠMT (6007665801, LC-06073).

Obrázky najdete na www.entu.cas.cz/~cizek/LP%20Brouci%20Submit/
www.zabra.at

Autoři:

Mgr. Lukáš Čížek, Ph.D., Entomologický ústav,
BC AV ČR a Přírodovědecká fakulta JČU
E-mail: cizek@entu.cas.cz

Petr Zábranský,
Mautner Markhof-Gasse 13-15/6/23, Wien
E-mail: Petr.Zabransky@aon.at